

Unkarin historia kaksoismonarkiasta toiseen maailmansotaan 1867-1945

Tommi Koskilahti
Projektityö
Merikarvian yläkoulu
8.12.2008

Sisällysluettelo:

1. Johdanto
2. Kaksoismonarkia
  - 2.1 Taustaa
  - 2.2 Uudistukset
  - 2.3 Unkarin tuhatvuotispäivä
  - 2.4 Budapestin kasvu
  - 2.5 Siirtolaisuus
  - 2.6 Saksan ja Itävalta-Unkarin sotilasliitto
3. Ensimmäinen maailmansota
  - 3.1 Taustaa
  - 3.2 Sodan alku
  - 3.3 Sodan loppu
  - 3.4 Sodan seuraukset
4. Unkari maailmansotien välillä
5. Toinen maailmansota
  - 5.1 Taustaa
  - 5.2 Unkarin liittyminen sotaan
  - 5.3 Unkarin sotatoimet
  - 5.4 Sodan loppuvaiheet
  - 5.5 Sodan seuraukset
6. Lähteet

1.Johdanto

Tämä esitelmä kertoo lyhyesti Unkarin vaiheista kaksoismonarkian ajoilta toisen maailmansodan loppuun asti. Unkari muodosti Itävallan kanssa vuonna 1867 kaksoismonarkian, joka oli välttämätöntä maiden laajenemiselle ja teollistumiselle. Kaksoismonarkian aikana kehittyikin moni asia, esimerkiksi lähes koko Itä-Euroopan pankkitoiminta oli keskittynyt Unkariin. Kaksoismonarkian aika jäi kuitenkin lyhyeksi, kun se oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen häviävävaltioiden puolella ja se haluttiin hajottaa. Sotien välillä se oli hetken neuvostotasavalta, mutta se kaadettiin nopeasti. Unkari liittoutui Natsi-Saksan kanssa ennen toista maailmansotaa ja oli sen viimeinen liittolainen. Unkari ei kuitenkaan koskaan hyväksynyt esim. Saksan juutalaiskysymystä, ja Unkari olikin Saksan liittolaisena melkein vain johtuen Saksan ollessa Unkarin tärkein kauppakumppani ja maan geopoliittisesta asemasta. Sodan lopulla Saksa miehitti Unkarin, mutta miehitystä ei kestänyt kauaa Neuvostoliiton joukkojen jo tunkeutuessa Unkariin ja liittoutuneiden voittaessa sodan. Tämän jälkeen Unkari oli Neuvostoliiton vallan alla noin puoli vuosisataa.

2. Kaksoismonarkia

2.1 Taustaa

Itävallan häviämät sodat Tanskaa (1864) ja Preussia (1866) vastaan saivat itävaltalaiset huomaamaan, ettei suurvallan laajeneminen ollut mahdollista ilman unkarilaisia. Unkarin liberaalipuolueen valtiopäivämies Ferenc Deak ajoi sitkeästi sovintoa Itävallan kanssa. Vihdoin valtiopäivillä 26.2.1866 Deakin edustama linja voitti äänestyksessä. Kun paroni Friedrich Ferdinand Beustin tuli Itävallan kansleriksi kreivi Richard Beleredin tilalle, asiat alkoivat sujua. Kreivi Gyula Andrassyn lupasi Beustinille ajaa Unkarin valtiopäivillä läpi hänen toivomansa lakiuudistukset ja samalla Andrassy lunasti pääministerin paikan. Nyt vuonna 1867 muodostuneessa Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiassa Unkari sai laajat erioikeudet, ja ainoastaan ulkopoliittikka ja puolustus jäivät kaksoismonarkian yhteisen ministerin hoidettavaksi.

2.2 Uudistukset

Unkari oli nyt siis hyvässä asemassa osana kaksoismonarkiaa. Äänioikeus annettiin nyt niille, jotka olivat kykeneviä veronmaksuun, ja samalla se evättiin armeijan joukoilta ja niiltä, joilla oli verorästejä. Unkarin pääministerinä toimiva Gyula Andrassy toimi nyt myös kaksoismonarkian yhteisenä ulkoministerinä. Unkarin rautatieverkosto kehittyi nopeasti. 1900-luvun alkuun mennessä sitä oli käytössä noin 17000 kilometriä. Rautatieverkoston kasvu mahdollisti nopeamman ja kannattavamman kaupankäynnin. Kyläkaupat yleistyivät elinkeinovapauden myötä, ja niitä pitivät yllä useimmin juutalaiset. Unkari siirtyi myös 1867 metrijärjestelmään ja litramittoihin, joka helpotti kaupankäyntiä entisestään. Ensimmäiset ammattiyhdistykset perustettiin jo 1860-luvun lopulla, ja myös muita yhdistyksiä ja järjestöjä alkoi syntyä. Keskikokoiset viljelytilat puuttuivat lähes kokonaan joka oli ongelma, sillä suurin osa tiloista oli joko suuria joilla oli varaa kehittää ja koneellistaa tuotantoaan, ja toisaalla taas niin köyhiä, joilla ei ollut toivoakaan tähän. Uusi kansakoululaki tuli voimaan 1868, jonka piiriin kuuluivat kaikki 6-12 vuotiaat. Silti monet eivät vielä käyneet kouluja, mutta lukutaidottomien määrä laski jo 1900-luvun alkuun mennessä huomattavasti.

Kreivi Gyula Andrassy

2.3 Unkarin tuhatvuotispäivä

Unkarilaisten 1849 hukattu kansallistunne alkoi palautua kun kuningaskunnan asema alkoi korostua. Millennium oli asia, jonka tarve alkoi korostua. Siitä oli otettu oppia ulkomailta. Täten hyväksi katsottu päivä julistettiin Unkarin tuhatvuotispäiväksi, ilman sen tarkempaa tietoa historiallisesta ajankohdasta. Tarvittiin siis uusi historian tulkinta, tässä suora lainaus kirjasta Unkarin maa, kansa ja historia:

”Kasaariteoria, jonka mukaan Etelä-Venäjän aroilla paimentaneet unkarilaiset heimot olivat joutuneet kosketuksiin juutalaisuuteen kääntyneiden kasaarien kanssa, joista osa oli liittynyt ruhtinas Arpadin johtamiin unkarilaisiin. Unkarilaiset ja juutalaiset olivat siis saapuneet maahan yhdessä.” Millennium yhdisti Unkarin kanssa, ja korotti kansallistunnetta. Monet juutalaiset eivät erottuneet katukuvasta tavallisista unkarilaisista mitenkään. Vähemmistökansallisuudet ainoastaan vastustivat Millenniumia.

2.4 Budapestin kasvu

Itävallan ja Unkarin yhdistymisen myötä päätettiin yhdistää vastapäätä kasvaneet Buda ja Pest. Siitä tuli Budapest ja se julistettiin Unkarin pääkaupungiksi. Budapestin kasvu oli nopeaa. Vuonna 1867 se oli jo 280 000 asukkaan kaupunki, mutta jo 1913 siellä oli 933 000 asukasta. Talouselämä keskittyi lähes kokonaan Budapestiin, pankit ja teollisuus sijaitsivat Budapestissä.

Liberty Square Budapestissä noin vuonna 1900

2.5 Siirtolaisuus

Unkarissakin alkoi voimakas siirtolaisaalto 1800-luvun lopulla, suurin osa lähti Yhdysvaltoihin. Vuoteen 1913 mennessä Yhdysvaltoihin oli muuttanut 1,2 miljoonaa unkarilaista. Yli 2/3 siirtolaisista oli vähemmistökansallisuuksia, joihin ei lueteltu juutalaisia. Unkarin johto ei suhtautunut suopeasti siirtolaisiin. Myös esimerkiksi itsenäisyyspuolue syytti siirtolaisia maansa pettämisestä. Kaikkiaan noin 2 miljoonaa siirtolaista lähti Unkarista Yhdysvaltoihin, joista takaisin palasi noin puoli miljoonaa.

2.6 Saksan ja Itävalta-Unkarin sotilasliitto

Berliinissä järjestettiin 1878 rauhankongressi suurvaltojen sodan estämiseksi. Sen isännäksi suostui Saksan liittokansleri Otto Von Bismarck. Tästä alkoi Saksan ja Itävalta-Unkarin yhteisymmärrys. Vuonna 1879 Otto Von Bismarck teki ehdotuksen puolustusopimuksesta Itävalta-Unkarin ulkoministeri Gyula Andrassylle. Italia tuli vielä mukaan 1882, jolloin siitä syntyi kolmiliitto.

Otto Von Bismarck, Saksan liittokansleri

3. Ensimmäinen maailmansota

3.1 Taustaa

28.6. 1914 bosnialainen Gavrilo Princip ampui Itävalta-Unkarin kruununperillisen ja hänen puolisonsa. Itävalta-Unkari esitti uhkavaatimuksensa Serbialle ja Serbia hylkäsi tämän. 28.7. Itävalta-Unkari julisti sodan Serbialle, ja sotilasliittojen takia kaikki Euroopan suurvallat Italiaa lukuunottamatta olivat mukana sodassa muutaman päivän kuluessa - Italiakin liittyi pian tämän jälkeen sotaan. Yleinen mielipidekin Unkarissa alkoi heinäkuun alussa kääntyä sodan puolelle. Erityinen kostonhimo oli Venäjää vastaan, joka vuonna 1848 oli kukistanut vallankumouksen. Kuten aikansa muissakin maissa, sodasta odotettiin lyhyttä. Unkarilaiset sotilaat kuuluivat joko kaksoismonarkian keisarilliseen armeijaan tai honved-joukkoihin, jotka Unkari oli saanut yhteisen armeijan rinnalle.

3.2 Sodan alku

Itävalta-Unkarin sotakalusto oli vanhentunutta ja budjetti sotaa varten oli pieni, joten Itävalta-Unkari olikin riippuvainen Saksasta. Sodan alussa oli sovittu, että Itävalta-Unkari yrittää pidätellä Venäjää itärintamalla ja Saksa tulisi Itävalta-Unkarin avuksi voitettuaan länsirintamalla. Unkari jakoi joukkonsa siis kahdelle rintamalle, etelässä Serbiaa vastaan ja pohjoisessa Venäjää. Sota ei kuitenkaan alkanut Unkarin osalta hyvin. Unkari koki ensin etelässä tappion Serbiaa vastaan ja pohjoisessakin venäläiset olivat selän päällä. Sota alkoi pitkittyä kun länsirintamalla ei saatu ratkaisua ja Saksan apu viipyi. Sota alkoi maksaa entistä enemmän valtiolle ja elintarvikkeista alkoi tulla pulaa, ja vuonna 1915 viljatuotteet saatettiin säännöstelyn alaisiksi.

Itävalta-Unkarilainen ensimmäisen maailmansodan aikainen sotilas

3.3 Sodan loppu

Saksalaisten suurhyökkäys oli hetken menestyksen jälkeen alkanut kääntyä tappiolle, ja kaksoismonarkian käynnistämä hyökkäys Italiassa kääntyi tappioon ja 150 000 miehen menetykseen. Unkarilla ei ollut enää varaa varustaa joukkojaan, ja viljasatokin oli 1917 erittäin huono. Länsimaatkin olivat menettäneet toivonsa erillisrauhan saamiseen Itävalta-Unkarin kanssa, ja ne olivatkin nyt kaksoismonarkian hajottamisen kannalla. Keskusvaltojen puolella taistellut Bulgaria antautui syyskuussa 1918. Itävalta-Unkarin pyytämiin rauhanneuvotteluihin ei enää suostuttu, vaan kaksoismonarkia haluttiin hajottaa. Unkarin parlamentin kokoontumisen yhteydessä Wekerlen hallitus erosi ja sosiaalidemokraateista muodostunut kansallisneuvosto ilmoitti kannattavansa sodan lopettamista. Budapestissä sillalla tapahtuneen selkkauksen johdosta, jossa poliisi ampui mielenosoittajia alkoi vallankumous, johon myös honved-joukot liittyivät. Vallankumous levisi ja myös kreivi sai surmansa. Itävalta-Unkari allekirjoitti Italia-rintaman aselevon 3.marraskuuta ja varsinaisen 13.marraskuuta.

3.4 Sodan seuraukset

Habsburgien valtakausi oli nyt ohitse ja kaksoismonarkia hajotettiin. Unkari menetti alueistaan suuren osan: kaikki ne alueet, joissa oli enemmistö ei-unkarilaisia. Maa julistettiin demokraattiseksi tasavallaksi 16.marraskuuta 1918, maan virallisen nimen tosin pysyessä Unkarin kuningaskuntana.

4. Unkari maailmansotien välillä

Kreivi Mihaly Karolyi oli noussut pääministeriksi lokakuussa 1918, ja hänen takanaan seisoivat suuret massat kuten sotilaat ja työläiset. Bela Kun oli juutalaissyntyinen kommunisti joka oli sotavankina Venäjällä ollessaan hankkinut yhteyksiä tšekäläisiin kommunisteihin. Bela Kunin palattua Unkariin hän alkoi levittää kommunistia. Sosiaalidemokraatit liittoutuivat kommunistien kanssa ja Unkari julistettiin Unkarin neuvostotasavallaksi 21.maaliskuuta 1919. Neuvostotasavallan aika jäi kuitenkin lyhyeksi amiraali Miklos Horthyn johtamien porvarillisten joukkojen kukistettua sen 6.elokuuta 1919. Horthyä pidettiin maan pelastajana ja hän johti Unkaria aina vuoteen 1944 asti.

Amiraali Miklos Horthy, joka vuonna 1919 pelasti maan kommunismilta.

Bela Kun oli kommunisti, jonka takia maa julistettiin neuvostotasavallaksi 1919.

5. Toinen maailmansota

5.1 Taustaa

Saksassa kansallissosialistien valtaantumisen jälkeen Unkarin ja Saksan välit lähenivät ja alettiin käymään enemmän kauppoja. Saksa myönsi myös Unkaria varten luottoa asehankintoja varten ja Saksasta tulikin Unkarin tärkein sotavarustelija. Unkarilaiset ääriryhmät perustivat 1930-luvun lopulla nuoliristiliikkeen joka oli saanut vaikutteita Saksalta, ja jonka johtoon pääsi Ferenc Szalasi, entinen upseeri. Horthy tuomitsi Szalasin vankeusrangaistukseen, mutta tämä ei hidastanut nousua. Unkarilainen äärioikeisto riemuitsi vuonna 1938 tapahtunutta Itävallan liittymistä Saksaan. Unkaria kyllä houkutti saada menetetyt alueet takaisin, mutta tosiasia oli se, ettei ampumatarvikkeita riittäisi kuin parin päivän taisteluun, eikä Unkari halunnut joutua suursotaan länsivaltojen kanssa, joten Horthy päätti seurata tilannetta sivusta. Unkari pysyi puolueettomana, mutta pysyi silti Saksan vanavedessä ja koitti pitää yhteyksiä länsimaihin. Se oli kuitenkin vaikeaa. Saksa pyysi Unkaria liittymään taisteluun Puolaa vastaan, mutta Unkari kieltäytyi tästä.

Ferenc Szalasi, nuoliristiliikkeen johtaja.

5.2 Unkarin liittyminen sotaan

26. kesäkuuta 1941, 4 päivää Saksan Neuvostoliiton hyökkäyksen alettua, tuntemattomat koneet pommittivat Unkaria. Ei tiedetty, kenen koneet olivat mutta Unkarilaiset olivat siinä uskossa että ne kuuluivat Neuvostoliitolle ja sen seurauksena Unkari julisti sodan sille, ja alkoi tehdä pommituksia Neuvostoliiton alueelle. Tämän jälkeen katkesivat viimeisetkin suhteet länsivaltoihin. Unkari oli täysin Saksan armoilla, vaikka olikin sen liittolainen. Unkari toimitti paljon tarvikkeita ja ruokaa Saksaan, enemmän mitä se maksoikaan. Unkari ei ollut tähän asti ollut aikeissa lähettää joukkoja Venäjälle, mutta nyt sen oli pakko ja päädyttiin ratkaisuun missä lähetettiin itärintamalle 10 divisioonaa ja niiden lisäksi 5 miehitysdivisioonaa. Joukot alistettiin saksalaiselle sotamarsalkka von Weichsille.

5.3 Unkarin sotatoimet

Unkarin rintama alkoi kuitenkin murtua Donille, ja 2. Unkarin armeija tuhoutui lähes kokonaan sen tappioiden ollessa noin 40 000 kaatunutta ja 70 000 sotavankia. Neuvottelut Hitlerin ja Horthyn välillä eivät edenneet, sillä Hitler valitti Horthylle lähes kaikesta, ensisijaisesti Unkarin juutalaistilanteesta. Horthy selitti Hitlerille, että se on Unkarin sisäinen asia, eikä Unkari tullut tällä hetkellä toimeen ilman juutalaisia. Unkari neuvotteli salaa länsivaltojen kanssa ja oli periaatteessa valmis antautumaan ja liittymään sotaan länsivaltojen puolelle. Nämä neuvottelut tulivat nopeasti Saksan tietoon. Saksassa tehtiin suunnitelma Unkarin miehitykselle. Suunnitelma hyväksyttiin ja 28.2.1944 suunniteltiin toteutettavaksi 19.3. Hitler kutsui Horthyn Klessheimiin 15.3., ja Horthy päätti matkustaa sinne. Hitler ilmoitti, ettei voinut sallia Unkarin juonittelua selän takana, ja miehitysjoukot ylittivätkin rajan 19.3. kohtaamatta vastarintaa, sillä siitä olisi seurannut vain verilöyly.

Hitler ja Horthy 15.3.1944 Klessheimissä

Hitler nimitti Veesenmayerin valtakunnanvaltuutetuksi. Unkarissa oli melko vähän saksalaisia miehitysjoukkoja, mutta heidän apuna toimi unkarilaisia viranomaisia. Unkarilaiset divisioonat lähetettiin taas rintamalle, joilla ne kärsivät pahoja tappioita. Teollisuusalueiden pommituksetkin alkoivat Unkarissa liittoutuneiden toimesta huhtikuun alussa. Unkariin lähetettiin Adolf Einmann vastaan juutalaiskysymyksestä, mikä oli pitkään ärsyttänyt Saksaa. Huhtikuussa heitä alettiin jo koota leireille, ja myöhemmin alkoivat kuljetukset tuhoamisleireille. Romania teki 23.8. aselevon liittoutuneiden kanssa ja alkoi sotia Saksaa vastaan. Tällä välin Horthy erotti Sztojain sen hetkisen hallituksen ja nimitti uuden, jota johti Geza Lakatos. Sen tavoitteita oli juutalaisvainojen ja sodan lopettaminen. Syyskuun 28. päivänä Unkarin valtuuskunta matkusti Moskovaan viemään Horthyn Stalinille kirjoittaman kirjeen, jossa ehdotettiin aselepoa. 8.10. Unkari sai ennakkoehdot missä sen piti 10 päivän kuluessa vetää joukkonsa vuoden 1937 rajan taakse ja aloitettava sota Saksaa vastaan.

Unkarin valtuuskunta kirjoitti aseleposopimuksen 11. lokakuuta. Saksalaiset olivat kuitenkin päättäneet syrjäyttää Horthyn ja he hyökkäsivät Budan linnaan mihin Horthy oli jäänyt ja pakottivat hänet perumaan aseleposopimuksen. Samalla he saivat Horthyn eroamaan ja nimittämään Szalasin pääministeriksi.

Unkarilaisia juutalaisia Saksan miehityksestä seuranneiden vainojen uhreina.

5.4 Sodan loppuvaiheet

Unkari jatkoi taistelua saksan rinnalla, ja oli näin siis sen viimeinen liittolainen. Ferenc Szalasi oli johtoon tullessaan myös nuoliristiliikkeen johtaja. Neuvostojoukot tunkeutuivat yhä syvemmälle Unkariin eikä Szalasin joukot pystyneet estämään heitä. Joulukuun 23. päivänä muodostettiin uusi Unkarin hallitus, jota johti kenraali Bela Dalnoki Miklos. Hallitukseen kuului useita Horthyn kenraaleja. 20.1.1945 se allekirjoitti välirauhasopimuksen. Neuvostojoukot valtasivat jo Budapestinkin, ja 4.4. viimeiset saksalaiset poistuivat Unkarin alueelta.

5.5 Sodan seuraukset

Neuvostoliiton joukot olivat miehittäneet Unkarin, ja se ajautui kommunistiseen diktatuuriin pitkäksi ajaksi. Unkari kuului toisen maailmansodan jälkeen noin puoli vuosisataa itäblokkiin. Unkaria koetteli myös paha inflaatio toisen maailmansodan jälkeen, pahin tähän asti koko maailmanlaajuisesti mitattuna.

6. Lähteet

Tekstilähteet:

Unkarin maa, kansa ja historia

www.wikipedia.fi

www.suomiunkari.fi

www.google.fi

Kuvalähteet:

Google-kuvahaku